

FIDIC KIRMIZI KİTAP (NEW RED BOOK) KURALLARI UYARINCA İNŞAAT SÖZLEŞMELERİNDE MÜTEAHHİDİN SORUMLULUĞU*

Ebru TÜZEMEN ATİK**

ÖZET

Milletlerarası inşaat sözleşmelerinde, farklı ulus mensubu tarafların hukuk, örf ve adet yönünden görüş ve anlayış birliğini temin etmelerinin zorluğu karşısında bir milletlerarası tip sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın sonucu olarak milletlerarası ticari uygulamada çeşitli standart kurallar (tip sözleşmeler) geliştirilmiştir. Bunlar içinde FIDIC kuralları milletlerarası ticari uygulamada inşaat sözleşmeleri hakkında genel kabul görmüş tip sözleşmelerdendir.

FIDIC kuralları arasında en çok bilinen ve uygulanan “kırmızı kitap (red book)” olarak adlandırılan tip sözleşmedir. Müteahhidin sorumluluğuna ilişkin hükümler ise bu kitabın genel hükümler içeren birinci kısmında yer almıştır. Uygulamada birçok milletlerarası unsurlu inşaat sözleşmesinde uygulanacağı kararlaştırılan ve milletlerarası unsurlu olmayan inşaat sözleşmelerinde de esas alınabilecek olan FIDIC kurallarında müteahhidin sorumluluğunun belirlenmesi gerek uygulama gerekse Türk hukuku ile karşılaştırılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: FIDIC Kuralları, Kırmızı Kitap, Müteahhidin Sorumluluğu, İnşaat Sözleşmesi.

LIABILITY OF CONTRACTOR IN CONSTRUCTION AGREEMENTS ACCORDING TO FIDIC NEW RED BOOK CONDITIONS

ABSTRACT

An international uniform agreement has been required with regard to international construction agreements in consideration of the difficulty in ensuring a common view and understanding with respect to law, tradition and customs of members of different nations. As a result of this requirement, various standard rules (uniform agreement) have been developed in international commercial practice. FIDIC conditions are among generally accepted uniform construction agreements with respect to international commercial practice.

The most well-known of FIDIC conditions is the uniform agreement known and implemented as “Red Book”. Provisions relating to the liability of the contractor are

* Bu makale “Milletlerarası Özel Hukukta İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Sorumluluğu” başlıklı yüksek lisans tezinden özetlenerek güncellenmiştir.

** Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı.

included in the first part of the book containing the general provisions. Identification of the liability of the contractor in FIDIC which is decided in practice to be applied to construction agreements having international components and which can also be referred to in construction agreements having no international components is significant both with respect to the practice and comparison with Turkish Law.

Keywords: *FIDIC Conditions, Red Book, Liability of the Contractor, Construction Agreement.*

GİRİŞ

İnşaat sözleşmesi, eser sözleşmesinin uygulamada ön planda gözüken ve bu nedenle özellikle üzerinde durulması gereken, teknik ve karmaşık yapısı sebebiyle farklı özellikler arz eden en önemli uygulamalar biçimlerinden biridir¹. Teknik yapısı nedeniyle özel düzenleme gereken inşaat sözleşmelerine ilişkin olarak milletlerarası ticarî uygulamada çeşitli standart kurallar kullanılmaktadır². Bu standart kurallar arasında en yaygın uygulama alanı bulan ise FIDIC kurallarıdır³. Bu çalışmada FIDIC kurallarından “yeni kırmızı

¹ Kaplan, İbrahim, “İnşaat Sözleşmelerinde Yapı Sahibinin Ücret Ödeme Borcu ve Yerine Getirilmemesinin Sonuçları”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici-İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, Ankara 1996, s. 119.

² ABD’de AIA, Almanya’da VOB, Avusturya’da ONORM, Fransa’da AFNOR, İngiltere’de JCT ve ICE, İsviçre’de SIA bu standart kurallar arasında yer almaktadır. Bkz. AKINCI, Ziya, *Milletlerarası Özel Hukukta İnşaat Sözleşmeleri*, İzmir 1996, s. 11.

³ FIDIC “Müşavir Mühendisler Milletlerarası Federasyonu (*Fédération Internationale des Ingénieurs Conseils - International Federation of Consulting Engineers*)” nun baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. FIDIC, 1913 yılında kurulmuş, müşavir mühendislerin yer aldığı millî komitelerin oluşturduğu bir milletlerarası federasyondur. FIDIC’e her ülkeden ancak tek bir kuruluş üye olabilmektedir ve Federasyon altmışbeşin üzerinde üye ülkeden oluşan uluslararası bir meslek kuruluşu niteliğindedir (Cushman, Robert F./ Loulakis, Michael C., *Design-Build Contracting Handbook*, 2th Ed., New York 2001, s. 208; International Federation of Consulting Engineers, *About FIDIC*, Lausanne, FIDIC, 1990, s. 3-4). Türkiye’de ise “Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği (TürkMMMB)” bu kuruluşa üyedir.

kitap (new red book)⁴⁷ olarak adlandırılan tip sözleşmeye ilişkin açıklama ve değerlendirilmelere yer verilecektir.

Üç bölümden oluşan kırmızı kitabın ilk bölümünde genel şartlara, yani prensip olarak tüm sözleşmeler için aynı olan hükümlere yer verilmiştir. İkinci bölümde özel şartların hazırlanmasına ilişkin rehber, üçüncü bölümde ise teklif mektubu, sözleşme anlaşmaları ve uyuşmazlık çözüm anlaşması formları yer alır. İkinci ve üçüncü bölümlerde her sözleşmenin kendine özgü özellikleri yer alır ve bu bölümler genel hükümlerle bağlantılı hükümler içermektedir⁵.

9 Mayıs 1999 tarihinden bu yana FIDIC standart kuralları Dünya Bankası ve diğer çok taraflı gelişim bankaları tarafından tavsiye edilmekte, Dünya Bankası tarafından 10 Milyon ABD Dolarının üzerinde sözleşme bedeli olan işlerde kredi şartlarından olarak aranmaktadır⁶. Bu durum, özellikle son yıllarda milletlerarası alanda FIDIC kurallarının uygulama alanının genişlemesine ve öneminin artmasına neden olmuştur.

Taraflar, FIDIC standart kurallarının sözleşmelerine uygulanmasını benimsemeleri halinde, hem zamandan tasarruf edecekler hem de önceden tayin edilmesi zor olan durumları henüz sözleşme düzenlenirken belirleyerek hukukî uyuşmazlıklara meydan verilmesini çoğu zaman önleyebileceklerdir. Buna karşılık, FIDIC tip sözleşmeleri, uyuşmazlıkların çözümünde her zaman tek başına yeterli olamayacağından, tarafların ek düzenlemeler yaratma yahut esasa uygulanacak hukuku kararlaştırma yoluna gitmeleri gerekmektedir.

⁴ Kapak renginin kırmızı olması nedeniyle “Red Book” olarak tanınan “İş Sahibi Tarafından Tasarlanan Bina ve Mühendislik İşlerine İlişkin İnşaat İşleri İdari Şartnamesi (Conditions Of Contract For Construction For Building And Engineering Works Designed By The Employer)” adından da anlaşılacağı üzere ihale ve inşaat sözleşmesinin temel ilkelerini tespit eden kitaptır. İlk olarak 1957 yılında yayınlanan kırmızı kitabın dördüncü ve son baskısı 1987 yılında yapılmıştır. Daha sonra 1999 yılında kitap yeniden düzenlenerek daha önce 72 maddeden oluşan birinci kısım yeni kırmızı kitap ile 20 maddeye indirilmiştir. 1999 yılında yapılan revizyon nedeniyle bu yayın, kitabın 5. baskısı olarak değil, “yeni kırmızı kitap (new red book)” olarak adlandırılmaktadır. Booen, L. Peter, “FIDIC’s Conditions of Contract for the Next Century: 1998 Test Editions”, International Construction Law Review, Vol. 16, Part 2, January 1999, s. 5; BUNNI, Nael G., The FIDIC Forms of Contract, 4th Ed., London 2005, s. 1-5. FIDIC kuralları gerek söz dizimi gerekse tanımlar ve hükümler bakımından “İngiltere Müşavir Mühendisler Odası” (Institute of Civil Engineers - ICE) tarafından aynı amaç ile hazırlanan şartnameden esinlenerek hazırlanmıştır (SAWYER, John G./ GILLOTT, C. Arthur, The FIDIC Conditions Digest of Contractual Relationships and Responsibilities, 2th Ed., London 1985, s. 2).

⁵ AKINCI, s. 33.

⁶ HÖK, Götz-Sebastian, *Uluslararası İnşaat Hukuku: FIDIC Red Book (Kırmızı Kitap) Hakkında Açıklamalar*, Çeviren ve Uyarlayan C. Gökhan Erbaş, Ankara 2009, s. 2.

Tarafların aralarındaki inşaat ilişkisini FIDIC kurallarını esas alarak düzenlemeleri durumunda, taraflara kanunlarca tanınan irade serbestisi sınırları çerçevesinde FIDIC kuralları uygulanacaktır⁷. Bu çerçevede FIDIC kuralları, uygulanacağı kararlaştırılan sözleşmeler açısından sözleşme eki niteliğindedir. FIDIC kurallarında herhangi bir boşluk bulunması durumunda ise bu boşluk, taraflar arasındaki inşaat sözleşmesine ilişkin olarak hangi ülke hukukunun uygulanacağı kabul edilmiş ise o ülkenin hukuk kuralları uyarınca doldurulacaktır⁸. Uygulanacak hukukun kararlaştırılmadığı hallerde ise milletlerarası özel hukuk kurallarından hareketle esasa uygulanacak hukuk tespit edilerek uygulanacaktır.

Önemle belirtmek gerekir ki, FIDIC kuralları yalnızca milletlerarası unsurlu inşaat sözleşmelerinde değil, aynı zamanda milli nitelikteki inşaat sözleşmelerinde de uygulanabilir niteliktedir. Daha önce söz konusu kuralların başlığında bulunan “milletlerarası” ibaresi yeni kırmızı kitap ile birlikte kaldırılmış, bununla FIDIC kurallarının yalnızca milletlerarası inşaat sözleşmeleri için değil aynı zamanda milli nitelikteki inşaat sözleşmeleri için dünyanın her yerinden gelen taraflarca kullanılması amaçlanmıştır. Buna göre hiçbir milletlerarası unsur içermeyen bir inşaat sözleşmesinde dâhi FIDIC kurallarının esas alınması mümkündür.

FIDIC kuralları yorumlanırken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar mevcuttur. FIDIC kırmızı kitabının önsözünde resmi ve milletlerarası alanda tanınan metnin İngilizce metin olduğu belirtilmektedir. İnşaat sözleşmeleri gibi bir teknik konuda oldukça karmaşık ve farklı yorumlanabilir bir dille yazılan İngilizce metnin, FIDIC’in Türkiye temsilcisi olan Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği (TürkMMMB) tarafından kabul edilen bir Türkçe çevirisi yayınlanmıştır⁹. Bu durum Türk uygulayıcılar için kolaylık sağlayacak bir gelişme olarak nitelendirilebilirse de resmi metnin İngilizce metin olduğunu da gözden uzak tutmamak, yoruma ihtiyaç bulunan hallerde İngilizce metni esas almak gerekecektir.

Çalışmamızda FIDIC kurallarının esas alınması durumunda müteahhidin sorumluluğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Burada kastedilen FIDIC kuralları ile belirlenen sözleşmeden doğan sorumluluktur. Müteahhidin

⁷ AKINCI, s. 11 ve 32.

⁸ KARAYALÇIN, Yaşar, “FIDIC Sözleşmesi Genel Şartlarında Mühendisin Hukukî Durumu”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici – İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, Ankara 1996, s. 307.

⁹ Bkz. http://www.tmmmb.org.tr/e.php?e=27_fidic_efca (Erişim: 17.05.2014).

sözleşme dışı sorumluluğu ise o hukukî ilişkide esasa uygulanacak hukuka göre çözümlenmesi gereken bir meseledir.

FIDIC kurallarında müteahhidin sorumluluğunun tespitine geçmeden önce müteahhit kavramının belirlenmesi gerekir. FIDIC kurallarının 1.1.2.3 maddesinde “müteahhit (yüklenici); teklifi iş sahibince kabul edilen kişi ile onun kanunî mirasçıları demek olup, bu kişinin tayin ettiği herhangi bir kimse (iş sahibinin mutabakatı hariç) müteahhit olarak kabul edilemez” düzenlemesine yer verilmiştir. FIDIC açısından müteahhidin gerçek ya da tüzel kişi olması mümkündür.

Özellikle büyük çaplı inşaat sözleşmelerinde, işlerin aksamadan yürümesi ve herbir kısmî edimin süresinde, noksansız ve ayıpsız olarak yerine getirilmesinin sağlanması ancak iyi bir organizasyon ile mümkündür. İnşa işine katılan teknik kişilerin çokluğu ve kısmî edimler arasındaki işlevsel bağ inşaat sözleşmesinin ifasında inşa işlerine özgü birtakım esasların göz önünde bulundurulmasını gerektirir¹⁰.

İnşaat sözleşmelerinde müteahhidin yükümlüsü olduğu davranış borçlarını belirlerken öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, inşaat işinin teknik bir iş, müteahhidin de bir teknik adam olduğudur. Bu kapsamda işin yapımını üstlenen müteahhit, bu teknik işe ilişkin “yapı tekniği kuralları”nı ve aynı zamanda “meslek borcu” olarak da nitelendirilebilen davranış borçlarını bilmekle yükümlüdür¹¹.

Müteahhidin borçları FIDIC kırmızı kitabının 4.1 maddesinde genel olarak düzenlenmiştir. Buna göre müteahhit, işleri sözleşme ile belirtilen kapsamda ve mühendisin talimatlarına uygun olarak planlamalı, icra etmeli, tamamlamalı, teslim etmeli ve ortaya çıkabilecek tüm kusurları gidermelidir.

Müteahhidin borçları incelenirken öncelikli borcunun sözleşme şartlarına uygun ifa olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir¹². İnşaat sözleşmesinin ifası, her şeyden önce müteahhidin sözleşme konusu inşa eserinin tamamlanarak teslimi ve bunun karşılığında iş sahibinin ücret ödemesi ile mümkündür. FIDIC kurallarının müteahhidin genel borçlarını tek bir başlık altında düzenlendiği 4.1. maddesinden hareketle müteahhidin bir inşa eseri meydana getirme ve teslim olmak üzere iki aslî borcu bulunduğunu

¹⁰ SELİÇİ, Özer, İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Sorumluluğu, Ankara 1978, s. 19.

¹¹ SELİÇİ, s. 20-21.

¹² MURDOCH, John/ HUGHES, Will, *Contraction Contract: Law and Management*, Florence 2000, s. 147-148.

söylemek mümkündür. Bununla birlikte müteahhidin asli borçlarından doğan, bu borçların akde ve tarafların menfaatlerine en uygun surette ifasını sağlayan diğer birtakım borçları da bulunmaktadır. Öğretide özen yükümlülüğünden çıkarılan bu tür borçlara “yan borçlar” veya “özen borçları” da adı verilmektedir¹³. Somut olayın özelliklerine göre farklılık gösterebilen yan borçlar, sözleşme ile açıkça belirlenmiş olabileceği gibi kanundan ya da tarafların uygulanmasını kararlaştırdıkları kurallardan doğabilir. FIDIC kurallarında da müteahhidin borçları belirlenirken asli borçlarının yanında yan borçlara da yer verilmiştir (m. 4.10). Yan borçlar sözleşmenin ifası ve ifa yöntemi ile ilgili bazı yükümlülüklerle ilişkindir.

FIDIC kuralları açısından müteahhidin borçlarını zaman bakımından ise işin teslimine kadar olan borçları ve teslimden doğan borçlar olmak üzere ikiye ayırarak incelemek mümkündür. İnşaata teslimine kadar olan borçlar işe başlamadan ve işin ifası süresince olmak üzere iki ayrı aşamayı içerir. Bu durumda sahanın incelenmesi gibi işe başlamadan önce doğan borçların yanında, özen yükümlülüğü gibi işin ifası sırasında ortaya çıkan borçlar da işin teslimine kadar olan borçlar kapsamındadır.

I. MÜTEAHHİDİN İŞİN TESLİMİNE KADAR OLAN BORÇLARI VE BUNLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU

FIDIC kuralları Müteahhidin Genel Borçları başlıklı 4.1. maddesine göre¹⁴: “*Müteahhit işleri (sözleşmede belirlenen kapsamda) Sözleşme ile Mühendisin talimatlarına uygun olarak planlamalı, yerine getirmeli ve tamamlamalı ve aynı şekilde işlerde doğacak tüm kusurları bertaraf etmelidir.*

Müteahhit sözleşmede belirtilen Müteahhide ait tüm tesisleri ve dökümanları tedarik etmeli ve aynı şekilde planlama, yerine getirme, tamamlama ve kusurun giderilmesi için gerekli olan geçici veya devamlı nitelikteki müteahhidin personelini, mallarını, tüketim mallarını ve diğer materyalleri ve hizmetleri kullanıma sunmalıdır.

Müteahhit, şantiyedeki tüm faaliyetlerin ve tüm diğer uygulanan inşaat yöntemlerinin uygunluğu, dayanıklılığı ve güvenliği konusunda sorumludur. Sözleşmede farklı bir hüküm kararlaştırılmış olmadıkça, müteahhit (i) müteahhit dökümanlarının tümü, geçici işler ve sözleşmeye uygun olarak yerine getirme için gerekli olan bu parçalar için olduğu gibi, tesislerin ve malzemelerin herbir parçasının planlamasından sorumludur ve (ii) bunun

¹³ TANDOĞAN, Haluk, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, C. 2, b. 3, Ankara 1987, s. 48.

¹⁴ Bkz. HÖK, s. 19.

dışında kalıcı işlerin planlanması ya da tanımlanması nedeniyle sorumlu değildir.

Mühendis her zaman alınan önlemler ve işlerin yerine getirilmesi amacıyla tavsiye edilen metodlar hakkında bilgi isteyebilir. Müteahhit, mühendise önceden haber vermeden bu yöntemlerden büyük ölçüde sapamaz (...)”.

Söz konusu genel hükümden ve müteahhidin sorumluluk hallerine ilişkin özel düzenlemelere yer verilen diğer maddelerden hareketle müteahhidin işin teslimine kadar olan borçları ve bunlardan kaynaklanan sorumluluk halleri aşağıdaki şekilde belirlenebilir.

A) Sahanın İncelenmesi

Müteahhidin işe başlamadan ve hatta işe ilişkin teklifini sunmadan önceki en önemli borcu FIDIC Kuralları'nın 4.10. maddesinde düzenlenmiş olan inşaatın yapılacağı sahanın incelenmesidir. Söz konusu madde uyarınca müteahhidin yükleneceği işe ilişkin olarak teklifini sunmadan önceki süreçte (*pre-tender period*) sahayı yani işyerini ve çevresini incelemiş, burada işin yürütümü ve şartlarına, yer altı suları ve iklim koşullarına, şantiyenin türü ve özelliklerine, ülke hukuku, usulleri ve iş hukuku uygulamalarına ilişkin olan gerekli bilgileri elde etmiş, teklifini etkileyecek bütün risk ve koşullar hakkında gereken bilgiyi edinmiş olduğu varsayılır¹⁵.

İş sahibinin sahaya ilişkin olarak elindeki bütün bilgileri müteahhide temin etmesi gereğine karşılık, bu bilgilerin yorumlanmasından müteahhit sorumludur (m. 4.10. birinci paragraf). İş sahibi sonradan haberdar olduğu diğer bilgileri de aynı şekilde müteahhide sunmalıdır. Bu kapsamda müteahhit, teklifini verirken kendisine verilen bilgiler doğrultusunda işin ifasını etkileyebilecek her türlü riski, olağanüstü halleri göz önünde bulundurmakla yükümlüdür ve teklifini bu koşullar altında vermiş kabul edilir¹⁶. Müteahhit, kendisine verilen bu bilgilerde eksiklik olduğu iddiasında ise bunu ispatla yükümlü olacaktır.

Sözleşme ile üstlenilen işin müteahhidin meslek çevresince olağan olarak bilinen ve uygulanan yapı tekniği kurallarını bilmek ve bunlara

¹⁵ FIDIC kurallarının 4.10. maddesinde sayılan bu koşullar sınırlı değildir. AKINCI, s. 34; BUNNI, s. 223; SAWYER/ GILLOTT, FIDIC Conditions, s. 28.

¹⁶ BUNNI, s. 223; SAWYER, John G./ GILLOTT, C. Arthur, *The FIDIC Digest*, London 1990, s. 8.

uygun davranmak müteahhidin sorumluluğundadır¹⁷. İnşaat sözleşmesinde risk dağıtımı müteahhidin bu hususları bildiği varsayımı ile yapılır. Sahanın incelenmesi borcu da müteahhidin bu işi meslek edinmiş olması nedeniyle öngörülmesi gereğinin bir sonucudur.

Teklif öncesi dönemde müteahhidin işi üstlenmek için gerekli kaynakları sağlaması ve iş sahibinin olası projelerine ilişkin yeterli bilgi, kapasite ve tecrübeye sahip olması gereklidir¹⁸. Bu durum ayrıca müteahhidin yardımcılara olduğu kadar kendi yeteneklerine ve dayanma gücüne inancının varlığını da gerektirir¹⁹. Müteahhidin iş sahibine gerekli ve kabul edilebilir teklifi vermesi ancak bu şekilde sağlanacağından, bu durum müteahhidin borcu olarak değil, işi alabilmesi için gerekli bir yeterlik olarak değerlendirilmelidir.

B) İşe Zamanında Başlama ve İşin Öngörülen Hızda Yürütülmesi

FIDIC kuralları ile işin zamanında tamamlanmasını temin amacıyla bazı tedbirlere yer verilmiş ve iş sahibine işe zamanında başlanmaması ve işin ifasında gecikme hallerinde sözleşmenin feshi imkânı tanınmıştır. Bu tedbirler; işin ilerleme hızının kontrolü ve gerek görülmesi halinde bu duruma müdahale edilmesi, işin zamanında bitirilip bitirilemeyeceğinin kontrolü için işlerin belirli bir programı takiben yapılması ve gecikme halinde cezaî şart ödenmesidir.

FIDIC m. 8.1 uyarınca mühendis, en az 7 gün önce işin başlangıç tarihini müteahhide bildirir. Taraflarca özel şartlarda aksi kararlaştırılmış olmadıkça, başlangıç tarihi müteahhidin kabul mektubunu (*letter of acceptance*) almasından sonraki 42 gün içerisinde olmalıdır. Müteahhit, inşaatın yapımına mühendisin bu yönde bildirisini aldıktan sonra makul en kısa süre içerisinde başlamakla ve işlerin yürütülmesini belirtilen hızda ve gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür.

FIDIC m. 8.5 ile müteahhide süre uzatımı verilmesini gerektirecek bir sebep bulunmaması halinde, işin ilerleme hızının sözleşme ile kararlaştırılan teslim zamanına uygun olmayan bir biçimde yavaş olması ihtimali düzenlenmiştir. Bu halde mühendis, durumu müteahhide bildirecek ve müteahhit de işin uygun hızda ilerlemesini sağlamak üzere alınabilecek önlemleri tespit ederek (istihdamın artırılması, hafta tatilinde çalışılması, fazla çalışma yapılması gibi), bunu mühendisin onayına sunacaktır. Mühendisin

¹⁷ SELİÇİ, s. 21.

¹⁸ SAWYER/ GILLOTT, FIDIC Conditions, s. 8.

¹⁹ SAWYER/ GILLOTT, FIDIC Conditions, s. 8.

işin hızlandırılması yolundaki tâlimatına rağmen, müteahhidin gerekeni yapmaması, müteahhidin temerrüdüne ve bunun sonucu olarak sözleşmenin feshine yol açabilir.

Sözleşme süresi esas alındığında işin ilerleme hızının yavaş olması ve bu nedenle mühendisin talimatı üzerine işin hızlandırılması için gereken önlemlerin alınması halinde müteahhide herhangi bir ek ödeme yapılmaz²⁰. Bununla birlikte, işin hızlandırılması amacıyla alınan bu ek tedbirler dolayısıyla, iş sahibi ek denetim masrafları yapmış ise, bu ek masraflar müteahhide yapılması gereken ödemelerden düşülebilir.

İşin yürütümü aşamasında öngörülen bir başka önlem de işlerin önceden hazırlanmış bir programa uygun olarak ifasının denetimidir. Projenin çeşitli aşamalarının bitiriliş süresi bir program çerçevesinde düzenlenerek, işin ifasının söz konusu programa uygun hızda yürütülüp yürütülmediği mühendisçe kontrol edilir. Bu amaçla, FIDIC kurallarının 8.3. maddesi müteahhidin sözleşme kapsamındaki işlerin ifasına ilişkin olarak bir program hazırlaması ve bu programı, mühendisin onayına sunması gerektiğini düzenlemektedir. Bununla birlikte, gerek işin ilerleme hızına ilişkin gelişmeler sonucu gerekse mühendisin FIDIC m. 13³'deki yetkisini kullanması sonucu bu programda değişiklik yapılması mümkündür²¹.

C) İnşa Eserinin Meydana Getirilmesi ve Teslimi

İnşaat sözleşmesinde temel ve karakteristik edim, kararlaştırılan inşa eserinin meydana getirilerek teslimidir. Buna göre FIDIC kuralları gereğince de müteahhidin asıl borcu, işverenin ücret ödeme borcuna karşılık olarak ortaya çıkan işin gereği gibi ifasıdır.

Müteahhidin işi ifası sırasında, işin ifasına bağlı olarak ortaya birtakım yan borçları ve bunlardan doğan sorumlulukları bulunmaktadır.

1. İş Bizzat Yapma Borcu ve İşin Alt Müteahhitlere Devri

FIDIC kuralları gereğince asıl olan müteahhidin işi bizzat yerine getirmesidir. Zira FIDIC kurallarının 4.4. maddesinde işin tamamının alt inşaat sözleşmesiyle alt müteahhitlere devrinin mümkün olmadığı düzenlenmiştir²².

²⁰ AKINCI, s. 56.

²¹ AKINCI, s. 57.

²² İşlerin tamamının işverenin rızası olmaksızın alt müteahhitlere devri, FIDIC m. 15.2 (c) gereğince işverene sözleşmeyi fesih hakkı kazandırır. Bu halde iş sahibi, 14 gün öncesinden haber vermek suretiyle sözleşmeyi feshederek, müteahhidi inşaat sahasından çıkarabilir.

Bununla birlikte işin bir kısmının alt müteahhitlere devri ise mümkündür. Uygulamada özellikle FIDIC kurallarına sıkça başvurulmuş büyük çaplı inşaat işlerinde yüklenen işin farklı kısımları çoğu zaman farklı teknik bilgi ve uzmanlık gerektirdiğinden alt müteahhitlere (taşeron – tali müteahhit)²³ başvurulmasına rastlanmaktadır.

FIDIC 1.1.2.8 maddesi gereğince alt müteahhit; “*Sözleşmede işlerin bir kısmı için alt müteahhit olarak belirtilen ya da atanmış kişiler ile bu kişilerin kanunî halefleri anlamına gelmektedir*” şeklinde tanımlanmıştır. Buna karşılık öncelikle belirtmek gerekir ki FIDIC kuralları alt müteahhitler hangi hallerde atanabileceği hususunda yeterli düzenlemeye sahip değildir.

FIDIC açısından alt müteahhitler, onaylanmış alt müteahhit ve atanmış alt müteahhit olmak üzere ikiye ayrılır. “*Atanmış (aday) alt müteahhit (nominated subcontractors)*”, asıl müteahhit tarafından kendi iradesi ile seçilemeyen, iş sahibi ya da mühendis tarafından seçilen veya ileride seçilecek olan kişilerdir. Bir alt müteahhit tayini halinde bunun atanmış alt müteahhit olması asıldır. Atanmış alt müteahhitler FIDIC kurallarının 5.1. maddesinde “*sözleşmede atanmış tali müteahhit olarak belirtilmiş kişiler*” ya da “*mühendisin müteahhide, alt müteahhit olarak istihdam edilmesi tâlimatı verdiği müteahhit*” olarak belirtilmiştir.

FIDIC kurallarının 5.2. maddesinde müteahhidin mâkul sebeplerinin varlığı ve bunu destekleyen hususları mühendise bildirmesi halinde atanmış alt müteahhidi çalıştırmak zorunda olmadığı belirtilmiştir. Müteahhidin kendisinin teklif ettiği ve onay istediği müteahhit ise “*onaylanmış (kabul edilmiş) alt müteahhit*”tir. FIDIC kurallarının 4.4.(a) ve (b) maddesinde işçi temin etme, sözleşmede belirtilen standartlara uygun malzeme satın alma, işçilerin herhangi bir kısmını, sözleşmede adı geçen alt müteahhide verme

²³ Taşeron ile alt müteahhidin farklı iki hukuki kurum olduğunu ileri süren yazarlar bulunmaktadır. Buna göre taşeron, işçilik ya da parça başı iş yapan ve asıl müteahhit ile aralarında hizmet sözleşmesine dayanan bağımlı kişidir. Alt müteahhit ise asıl müteahhidin işinin bir kısmını ya da tamamını yapmayı üstlenen kendi adına bağımsız olarak çalışan kişidir (TÜRE-GÜN, Necip, “FIDIC Açısından İnşaat Sözleşmeleri”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmecisi, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, Ankara 1996, s. 266; TANDOĞAN, s. 77). Ancak, FIDIC kurallarında böyle bir ayrıma yer verilmemiş olmakla birlikte, her iki kavram açısından uygulamada aynı amaçla kullanılmaktadır. Açıklanan nedenle bu çalışmada “alt müteahhit” ile “taşeron” kavramları müteahhidin işin bir bölümünü ya da tamamını devrettiği bağımsız çalışan bir kişi olarak olduğu düşünülerek, FIDIC kurallarında *subcontractor* olarak anılan kurum için her iki kavramı da kapsar şekilde “alt müteahhit” kavramı tercih edilmiştir.

konuları hariç asıl müteahhidin, mühendisin²⁴ onayı olmaksızın işlerin bir kısmını alt inşaat sözleşmesiyle devredemeyeceği düzenlenmiştir. Bununla birlikte, alt müteahhitlik sözleşmesine başvuran genel müteahhide, alt müteahhidin işlerinin öngörülen başlangıç tarihi ve bu işlerin başlaması konularında en az 28 gün öncesinden bilgilendirme yükümlülüğüne de yer verilmiştir (m. 4.4. (c)).

FIDIC kurallarının işlerin tamamının alt müteahhide devredilemeyeceğini ancak bir kısmının devrinin mümkün olduğunu belirten 4.4. maddesinde müteahhidin alt inşaat sözleşmesinden doğan sorumluluğuna da yer verilmiştir. Onaylanmış alt müteahhitlerin, vekillerinin ve çalışanlarının fiillerinden ve görev ihmallerinden doğan tüm sorumluluk asıl (genel) müteahhide aittir. Bu kapsamda FIDIC kuralları esas alınan inşaat sözleşmelerinde onaylanmış alt müteahhidin yapmış olduğu işlerden doğan tüm sorumluluk asıl müteahhide ait olacağından, onun malî durumunun araştırılması gibi hususlarda asıl müteahhit tarafından gereken özen gösterilmelidir²⁵. FIDIC kurallarında müteahhidin, alt müteahhitlerin ya da bunların vekillerinin ve çalışanlarının sorumluluğundan bahsedilirken, alt müteahhidin atanmış ya da onaylanmış alt müteahhit olması bakımından herhangi bir farka yer verilmemiştir. Her ne kadar makul sebeplerin varlığı halinde müteahhidin atanmış tali müteahhitlerle çalışması zorunluluğu bulunmamakta ise de, seçiminde müteahhidin rolünün bulunmadığı sorumluluk düzeninde göz önüne alınmamıştır. Buna karşılık, atanmış alt müteahhidin, asıl müteahhit tarafından yeterli bir biçimde denetlenmiş olmasına rağmen kusurları olması halinde bunun sorumluluğunun işverene ait olması gerekir²⁶. Diğer yandan atanmış alt müteahhidin de kusuru olmaksızın ya da öngörülemeyen hallerin varlığı nedeniyle ortaya çıkan risk ve zararlara ilişkin olarak ise ister alt müteahhit seçimindeki hatası ister öngörememesi nedeniyle olsun yine iş sahibinin sorumlu tutulması uygun olacaktır²⁷.

²⁴ FIDIC kurallarının “Tanımlar” başlıklı 1.1.2.4 üncü maddesinde mühendis; “sözleşme hükümlerine göre mühendis olarak faaliyette bulunmak üzere tayin edilen ve ismen belirtilen kişi” olarak tanımlanmıştır. FIDIC kuralları açısından mühendis, teknik, mâli konulara ve ulaştırmaya ilişkin görevler üstlenir. Müşavir mühendisler iş sahibi ve müteahhit dışında, gerçek ya da tüzel kişilerdir (DAYINLARLI, Kemal, *İnşaat Sektöründe Müşavir Mühendislik Sözleşmesi*, Ankara 1998, s. 50).

²⁵ TÜREGÜN, s. 266-268.

²⁶ TÜREGÜN, s. 270; YALÇINDURAN, Türker, *Alt İstisna (Taşeronluk) Sözleşmeleri*, Ankara 2000, s. 53.

²⁷ TÜREGÜN, s. 270.

Belirtmek gerekir ki, FIDIC kurallarında iş sahibinin alt müteahhidin sözleşmeyle belirlenen ücretine ilişkin sorumluluğuna dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Buna göre alt müteahhidin ücretinin ödenmesi halinde birinci derecede sorumluluk sözleşme gereği müteahhide ait olacakken, iş sahibinin de sorumluluğu olup olmadığı hususu sözleşmenin esasına uygulanacak hukuk kuralları çerçevesinde belirlenir.

2. Sadakat ve Özen Yükümlülüğü

Sadakat borcu genel olarak “iş sahibi yararına olacak şeyleri yapmak ve ona zarar verecek her türlü davranıştan kaçınmak²⁸” anlamını taşır . Sadakat borcu ile özen borcu birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve müteahhidin özen borcu sadakat borcunun bir sonucudur²⁹.

Müteahhidin sadakat borcu FIDIC kurallarında açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, inşaat sözleşmelerinin bir iş görme sözleşmesi niteliğinde olmasının bir sonucudur. İş görme, genellikle başkasının menfaatine uygun hareketi gerektirdiğinden³⁰ inşaat sözleşmelerinde müteahhit, işi kendisine duyulan güvene uygun olarak özen ve sadakatle yapmakla yükümlüdür³¹. İnşaat sözleşmeleri iş sahibi ile müteahhit arasındaki karşılıklı güven ilişkisine dayanır ve bu nedenle müteahhidin, iş sahibinin edim sonucundan beklediği menfaate uygun davranması asıldır³².

²⁸ TANDOĞAN, s. 34; YAVUZ, Cevdet, *Borçlar Hukuku Dersleri: Özel Hükümler*, b. 10, İstanbul 2012, s. 457.

²⁹ Y. 15. HD., 25.01.1999 tarih ve 1998/4289 E., 1999/115 K. sayılı kararı (Kazancı İçtihat Bankası). Bununla birlikte Y. 15. HD., 08.06.2004 tarih ve 2003/6368 E., 2004/3196 K. sayılı kararında “(...) sadakat ve özen borcu TMK.nun 2. maddesindeki dürüstlük kuralının bir uzantısıdır” demek suretiyle bu borçların ise dürüstlük kuralından kaynaklandığını belirtmektedir (YAVUZ, s. 53).

³⁰ İstisnaen aksi duruma gerçek olmayan (eksik) vekaletsiz iş görmede rastlamak mümkündür. Bu halde iş gören başkasının menfaatine olduğunu bildiği ya da bilmesi gerektiği bir işi kendi menfaatine yapmaktadır (TANDOĞAN, s. 33, dn. 4 ve s. 446).

³¹ DAYINLARLI, Kemal, *İstisna Akdinde Müteahhidin ve İş Sahibinin Temerrüdü*, b. 4, Ankara 2008, s. 34; TANDOĞAN, s. 33.

³² Y. 15. HD. 25.01.1999 tarih ve 1998/4289 E., 1999/115 K. sayılı kararında “Eser sözleşmesinde yüklenici, üstlendiği işi, kendisine duyulan güvene uygun olarak sadakat ve özenle yapmak, iş sahibine zarar verecek her türlü davranıştan kaçınmak zorundadır. (...)Yüklenici, sözleşmeye uygun olmayan proje ve bu projeye aykırı iş yapmakla sadakat ve özen borcunu ağır biçimde ihmal etmek, davacıda varolan güveni kökünden sarsmakla kusurlu olduğu gibi, kamu düzenine ilişkin imar kurallarına uymamakla da başka bir neden aranmaksızın kusurludur” ifadesine yer vererek inşaat sözleşmelerinin taraflar arasındaki güven esasına dayandığını belirtmiştir (Sinerji İçtihat Bankası).

Müteahhidin inşa eseri meydana getirirken, vekâlet sözleşmesinde olduğu gibi sır saklama yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmektedir. Buna göre müteahhit, eseri meydana getirirken öğrenmiş olduğu yeni teknik ve fikirleri kendi hesabına başka bir işte kullanamaz ve başkalarının kullanımına sunamaz³³. Bu borcun varlığı açısından söz konusu teknik ve fikirlerin bir patent hakkına konu olması gerekmez. Ancak patent hakkının varlığı durumunda müteahhidin göstereceği sadakat daha fazla önem kazanır³⁴.

Müteahhidin özen yükümlülüğünden ise FIDIC kurallarının 17.2. maddesinde açıkça söz edilmektedir. Buna göre işin başlangıç tarihinden geçici kabul belgesinin düzenlenmesine kadar olan dönemde işler ve malzemeler açısından müteahhidin özen yükümlülüğü bulunmaktadır. Geçici kabul belgesi düzenlenmiş olmasına karşılık, eksik kalan işler bulunması halinde ise müteahhidin özen yükümlülüğü eksik kalan işler için devam etmektedir.

FIDIC kurallarının 17.2. maddesinde geçici kabul belgesinin düzenlenmesine kadar olan süreçte işverenin riskleri içerisinde sayılmayan durumlardan kaynaklanan her türlü özen yükümlülüğünün ihlâli durumunda oluşacak zarar ve kayıplardan müteahhidin sorumlu olacağı açıkça düzenlenmiştir.

Müteahhidin bu borcu eserin teslimi ile sona ermeyeceği gibi akdin sona ermesinden sonra da devam eder. Müteahhit ayrıca bu kapsamda olmak üzere eserin teslimi sırasında eserin kısımların kullanılması, bakımı, sökülmesi, yeniden kurulması, ayarlanması ve tamiri için yeterli ayrıntıda kullanma ve bakım kılavuzlarını mühendise vermelidir (m. 4.1 (c)). Ayrıca sözleşmede buna ilişkin hüküm bulunması halinde iş sahibinin tesisi işletecek personelinin eğitimi müteahhit tarafından sağlanmalıdır³⁵.

3. İnşa Eserinin Teslimi

FIDIC kurallarında inşaatın teslimi özel usullere tâbi tutulmuştur. İnşaatın teslimi için işin esas itibariyle tamamlanmış olması şarttır. İşin esas itibariyle tamamlanmış olmasından (*substantially completed*), sözleşme ile üstlenilen işin iş sahibinin kullanması ve yararlanması mümkün olacak şekilde bitirilmiş olması anlaşılmalıdır³⁶.

³³ TANDOĞAN, s. 35; YAVUZ, s. 443.

³⁴ DAYINLARLI, s. 36.

³⁵ DAYINLARLI, s. 36.

³⁶ CORBETT, Edward C., FIDIC 4th - A Practical Legal Guide, London 1991, s. 113.

FIDIC kuralları uyarınca müteahhidin inşaatın tesliminden önce tamamlama testlerini yaptırması gerekir. Tamamlama testleri; ön değerlendirme, değerlendirme ve deneme testleri olmak üzere üç aşamada ve sırasıyla uygulanır³⁷. Bunun sonucunda, bir eksiklik saptanmadığı takdirde³⁸ mühendis tarafından bir tamamlama sertifikası düzenlenerek müteahhide verilir. Tamamlama sertifikası düzenlenmedikçe müteahhidin sözleşmeyle belirlenen ve talimatlarla oluşan borçlarını yerine getirdiği kabul edilmez (m. 11.9).

a) Geçici Kabul Belgesi Düzenlenmesi

FIDIC m. 10.1 uyarınca müteahhit, işlerin tamamının esas itibarıyla tamamlanmış olduğunu iş sahibine ve mühendise yazılı olarak bildirir. Teslim için başvuru öngörülen teslim tarihinden 14 gün önce yapılmalıdır (m. 10.1). Mühendis bu başvurunun kendisine ulaşmasını izleyen 28 gün içerisinde işin geçici kabule uygun bulunması halinde bir geçici kabul belgesi düzenleyerek müteahhide ve iş sahibine verir. Geçici kabulü istenen inşaatta geçici kabule engel eksiklik ve bozuklukların bulunması durumunda mühendis bu eksiklikleri içeren bir yazı hazırlar ve bunu müteahhide iletir. Müteahhit, inşaattaki eksiklik ve bozuklukları gidermesi ve bunu bildirmesi durumunda kusurları giderdikten sonraki 28 gün içinde geçici kabul belgesi almaya hak kazanır. Belirtmek gerekir ki inşaattaki değer ve işlev yönünden küçük eksiklikler ya da tamamlanması gereken işler eserin teslimine engel değildir.

İç hukukumuzdaki uygulamaların aksine FIDIC kuralları uygulanan sözleşmelerde işin tamamlanma seviyesi mühendisin kanaatine göre tespit edilir. Geçici kabul işlemlerini iş sahibinin kuracağı bir heyet değil, mühendis kendi elemanları ile yapacaktır³⁹.

Geçici kabul belgesinin tarihi FIDIC kuralları esas alınan sözleşmeler açısından teslim tarihidir ve bununla kesin kabul dönemi başlar (FIDIC m. 10.1). Geçici kabul belgesinin verilmesi açısından işin bir kül olarak kabulü ve tamamının iş sahibinin tarafından teslim alma (*employer's taking over*)

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. yeni Sarı ve Gümüş Kitap m. 9.1/3.

³⁸ Tamamlama testlerinden herhangi birinin olumsuz sonuç vermesi halinde FIDIC m. 7.5 (ret etme) uygulama imkânı bulur ve müteahhit ya da iş sahibi testlerin tekrarını talep edebilir. Yenilenen testler de olumsuz sonuç verirse mühendis, testlerin bir kez daha yenilenmesine karar verebileceği gibi, iş sahibinin eksiklik ve arızaların giderilmesi hakkının kullanılmasını (m. 11.4) sağlayabilir ya da iş sahibinin talebiyle bir teslim alma sertifikası düzenleyebilir (m. 9.4).

³⁹ TÜREGÜN, s. 284.

esaslarına uygun hale getirilmiş olması esastır⁴⁰. Ancak FIDIC kurallarının 10.2. maddesinde sözleşmede ayrı bitirme süresi öngörülmüş olması halinde işlerin bir bölümünün teslimine de imkân sağlanmıştır. Buna göre sözleşmede belirli bölümler için ayrı bitirme süreleri var ise [FIDIC m. 10.2 (a)] ya da bitmeden iş sahibi tarafından kullanılmış kısımların [FIDIC m. 10.2 (b)] varlığı halinde mühendis, müteahhidin talebi üzerine [FIDIC m. 10.2 (c)] bu bölüm ve kısımlar için geçici kabul belgesi düzenleyebilir.

FIDIC kuralları uyarınca inşaatın kısmen teslimi (m. 10.2) ya da kararlaştırılan kısımların (m. 10.1) teslimi esas itibariyle mümkündür⁴¹. Bu halde işveren, yapı eserini teslim edilen bölümle sınırlı olarak kullanabilir.

b) Süre Uzatımı Gerektiren Haller

FIDIC kurallarının 8. maddesinde işin süresinde bitirilip bitirilmediğinin tespiti açısından işin ne zaman bitirilmiş sayılacağına da yer verilmiştir⁴². Buna göre geçici kabul belgesi düzenlenmesine ilişkin 10. maddeye uygun olarak, işe başlama tarihinden itibaren hesaplanmak üzere işe ilişkin teklifin ekinde yer alan işin tamamına yahut bir bölümüne ait süre içerisinde yahut uzatılan süre içerisinde o bölüm ya da işin tamamı bitirilir. Zira FIDIC kuralları açısından esas olan, işin taraflarca sözleşmede kararlaştırdıkları sürede bitirilmesidir.

İnşaat sözleşmelerinde kararlaştırılan teslim zamanının tek taraflı olarak uzatılması ya da kısaltılması mümkün değildir. Ancak sözleşme ile süre uzatımını gerektiren haller açıkça tespit edilmiş olabilir. Buna karşılık FIDIC kurallarında süre uzatımına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

FIDIC kurallarının 8.4. maddesinde süre uzatımı verilmesini gerektiren hallere açıkça yer verilmiştir. FIDIC kuralları esas alınan inşaat sözleşmelerinde süre uzatımı talepleri, uluslararası yeknesaklığı sağlamak amacıyla sıkı kurallara bağlanmıştır. Süre uzatımında muhtemel haksızlıkların önlenmesi bakımından taleplerin zamanında yapılması ve delillendirilmesi önem arz eder⁴³. Buna göre projede bulunmadığı halde yapılan fazladan ve ek işlerin⁴⁴,

⁴⁰ TÜREGÜN, s. 283.

⁴¹ HÖK, s. 72.

⁴² AKINCI, s. 53.

⁴³ Y.15.HD'nin, 26.02.2001 tarihli ve 2000/4429 E., 2001/1032 K. sayılı kararı (Kazancı İçtihat Bankası).

⁴⁴ Bu tür fazladan ve ek işler, FIDIC m. 13.1 uyarınca iş değişiklikleri (*change orders*) kapsamına girmektedir. Anılan madde ile mühendisin ihtiyarında olan ve müteahhidin yerine getirmekle mükellef olduğu sözleşme kapsamındaki iş miktarının azaltılması, artırılması veya bazı işlerden vazgeçilmesi, işin niteliğinin, cinsinin, kalitesinin değiştirilmesi, işin yapımına

beklenmeyen istisnaî nitelikli olumsuz iklim koşullarının⁴⁵, iş sahibinden kaynaklanan gecikmelerin ve engellerin, müteahhidin kusuru ve sözleşmeye aykırı davranışı olmaksızın ortaya çıkan özel durumların⁴⁶ ve FIDIC kuralları ile atıfta bulunulan diğer nedenlerin⁴⁷ varlığı halinde süre uzatımı söz konusu olabilecektir⁴⁸. Ancak sayılan nedenlerin varlığı tek başına yeterli olmayıp, bunların süre uzatımı hakkı kazandıracak nitelikte olması gerekir. Yargıtay'ın bu konudaki kararlarında da FIDIC Sözleşmelerinde süre uzatım istemlerinin sıkı şekil şartlarına bağlandığı vurgulanmaktadır⁴⁹.

FIDIC kuralları ile işin zamanında bitirilmesini temin için bazı tedbirler de öngörülmüştür⁵⁰. Buna göre müteahhit, sözleşme kapsamındaki işlerin ifasına ilişkin bir program hazırlar ve bu programı mühendisin onayına sunar. Mühendisin işin yürütümünün programa uygun olmadığı kanısına varması veya FIDIC m. 13 gereğince sahip olduğu “değişiklikler” konusunda talimat

ilişkin teknik değişiklikler (seviyenin, konumun, hatların, boyutların değiştirilmesi gibi), işin tamamlanması için gerekli ek işler, işlerin yapım sırasının ve zamanlamasının değiştirilmesi değişiklik olarak nitelendirilmiştir. Ancak bunlardan işin miktarının azaltılması ya da bazı işlerden vazgeçilmesi hali ile işin kalitesinin değiştirilmesi halleri kural olarak FIDIC kurallarının 13 üncü maddesinin kapsamı dışında kalır.

⁴⁵ Çok olağandışı hava şartlarında bile eğer istisnai derecede zorluğa sebep olmuyor ise süre uzatımı verilemez (CORBETT, s. 250).

⁴⁶ Burada esas olan hakkaniyet gereği süre uzatımı talebinin haklı görüleceği hallerdir. Bu halin mühendis ve hakemler tarafından dar yorumlanması gerektiği belirtilmektedir (CORBETT, s. 251).

⁴⁷ FIDIC kurallarının birçok maddesi ile müteahhidin süre uzatımı talep edebileceği hallere 8.4 üncü maddede atıfta bulunmak suretiyle yer verilmiştir. FIDIC kurallarına göre çizimlerdeki gecikme, olumsuz fiziksel engel ve koşullar, işyerinde bulunacak fosiller, eski paralar, kıymetli ve antika eşyalar, arkeolojik açıdan değer taşıyan her türlü yapı enkaz ve kalıntılar, öngörülmemiş bulunan ancak sonradan mühendisçe gerekli bulunan testler, işin durdurulması, sahanın zamanında ya da hiç teslim edilmemesi, yüklenicinin işi durdurması veya çalışma hızını düşürmesi hallerinde süre uzatımı talebi yapılabilir.

⁴⁸ Müteahhit, FIDIC kuralları ile belirlenen nedenlerin varlığı halinde, bu nedenin ortaya çıkmasından itibaren 28 gün içerisinde mühendise haber vermelidir [FIDIC m. 20.1(a)]. Bu ihbarı takip eden 28 gün içerisinde de süre uzatımı talebine dayanarak teşkil eden neden hakkında ayrıntılı bilgi verecektir [FIDIC m. 20.1(b)]. Mühendisin buna ilişkin herhangi bir tespit yapma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilginin hazırlanması için öngörülen 28 günlük süre mühendis tarafından uzatılabilir [FIDIC m. 20.1(b)]. Ancak mühendisin ayrıntılı bilginin verilmesi için makul bir süre vermek yetkisi istisnaî hallerin varlığı halinde söz konusudur ve müteahhidin bu istisnaî hallerin gerçekleştiğine ilişkin olarak müteahhidi ikna etmesi gerekmektedir (CORBETT, s. 258). İşin uzatılacağı sürenin tespiti yetkisi mühendise aittir. Ancak mühendis, bu yetkiyi iş sahibi ve müteahhit ile yapacağı müzakereler sonucunda kullanır.

⁴⁹ Y. 15. HD.'nin 17.09.2002 tarihli ve 2001/5595 E. ve 2002/3931 K. sayılı kararı (Sinerji İçtihat Bankası).

⁵⁰ AKINCI, s. 56.

verme yetkisini kullanması halinde programda değişiklik yapılması her zaman mümkündür.

D) İmkânsızlık Halinde Sorumluluk

Müteahhidin kusurlu objektif imkânsızlığına uygulamada nadir rastlanır. Zira inşaat işleri açısından objektif imkânsızlığın gerçekleşmesi oldukça zordur. Üzerinde inşaat yapılan yer var olduğu ve bu yere inşaat yapılması mümkün olduğu sürece imkânsızlıktan söz edilemez⁵¹. Müteahhidin yapmış olduğu inşaatın kendi kusuru ile yıkılması halinde dahi müteahhit aynı yere tekrar inşaat yapmak ile yükümlüdür; bu durum sözleşmenin imkânsızlık nedeniyle sona ermesini gerektirmez.

FIDIC kurallarının 17.3. maddesinde imkânsızlık olarak nitelendirilebilecek haller düzenlenmiştir⁵². 17.3. maddede belirtilen haller sınırlayıcı değildir. Bu tür kusursuz imkânsızlık hallerinin ortaya çıkması durumunda müteahhit eseri teslim borcundan kurtulur.

E) Hasara İlişkin Sorumluluk

FIDIC kuralları ile hasara ilişkin sorumluluğa ilişkin genel kurallara yer verilmiş ve müteahhidin hasara ilişkin sigorta yaptırması gerektiğine⁵³, müteahhidin sigorta tarafından karşılanmayan ya da sigortadan tahsil

⁵¹ SELİÇİ, s. 47.

⁵² FIDIC kurallarının 17.3. maddesinde düzenlenen imkânsızlık halleri şunlardır;
“(a) Savaş, düşmanca filler (savaş ilanı olsun olmasın), işgal, yabancı düşmanların fiilleri,
(b) İsyân, terör, ihtilal, ayaklanma veya askerî darbe ya da iç savaş,
(c) İyonize radyasyon ya da bir nükleer yangından, radyoaktif toksit patlayıcıdan çıkan nükleer yakıt veya nükleer atıkların veya patlayıcı nükleer santrallerin veya nükleer maddelerin veya diğer tehlikeli maddelerin sebep olduğu radyoaktif kirlenme,
(d) Ses hızında veya sestense hızlı hareket eden uçakların veya diğer hava araçlarının sebep olduğu basınçlı hava dalgaları,
(e) Münhasıran müteahhidin veya müteahhit taşeronlarının elemanlarından kaynaklanmadıkça, her türlü isyan karışıklık ya da düzensizlik,
(f) Sözleşme ile öngörülen hallerin haricinde işveren tarafından kalıcı işlerin herhangi bir kısmı veya parçasının kullanılmasından ya da işgal edilmesinden kaynaklanan zarar,
(g) İşlerin projelendirilmesinden kaynaklanan zarar,
(h) Normal olarak deneyimli ve basiretli bir yüklenicinin önlem almasının beklenemeyeceği doğal afetler” (AKINCI, s. 34-35, dn. 88).

⁵³ FIDIC kurallarının 18.2. maddesi gereğince müteahhit, işlerde kullanılan malzeme ve demirbaşları sigortalamakla yükümlüdür. Ayrıca müteahhit, sözleşmenin ifasından kaynaklanan her türlü ölüm veya yaralanma ya da maddi hasarlardan kaynaklanan sorumluluklar için, kendinin ve iş sahibinin adına müşterek bir sigorta yaptırmak zorundadır. Müteahhidin sözleşme gereğince sigorta yapmakta ve primlerini yatırmakta temerrüde düşmesi halinde, iş sahibi bu sigortayı yaptırabilir ve prim tutarlarını müteahhitten talep edebileceği gibi, müteahhide yapılacak ödemelerden de mahsup edebilir.

edilmeyen hasar ve zararlardan da sorumlu olduğuna değinilmiştir. FIDIC kuralları gereğince müteahhit, istisnalar hariç⁵⁴, kusuru ile yahut kusuru dışında ortaya çıkan her türlü zararı tazmin ile yükümlüdür.

Müteahhidin hasara ilişkin sorumluluğu teslim ile sona erer ve iş sahibine geçer. Buna göre kabul mektubunun verilmesine kadar meydana gelecek hasar müteahhide ait olacaktır. Kabul mektubunun verilmesinden sonra ise meydana gelecek hasarlar iş sahibinin sorumluluğundadır ve bu halde müteahhit yine tam ücrete hak kazanır.

F) İnşaatın Tesliminde Temerrüt Halinde Sorumluluk

İnşaatın sözleşmede belirlenen sürece tesliminde temerrüt halinde gecikme tazminatı ödenmesi ve sözleşmenin feshi gündeme gelebilir. FIDIC kurallarında müteahhidin işin tamamını veya bir bölümünü süresi içinde tamamlayamaması halinde gecikilen her gün için teklif ekinde belirlenen miktarda gecikme tazminatı ödemekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir (m. 8.7)⁵⁵. Aynı hükümle iş sahibine, bu tazminatı müteahhidin hâlihazırda mevcut olan veya doğacak istihkaklarından kesme imkânı tanınmıştır. Ancak, gecikme tazminatının ödenmesi müteahhidi işin tamamlanarak tesliminden ve sair borçlarından kurtarmaz.

FIDIC kurallarında müteahhidin teslimde temerrüdüne ilişkin özel bir düzenleme getirilmemiş, sözleşmenin feshini düzenleyen ve fakat müteahhidin temerrüdünü de kapsayan genel bir düzenlemeye yer verilmiştir (FIDIC m. 15). Fesih hakkının kullanılması için gerekli şartların oluştuğu hususu mühendis tarafından tespit edilmiş olmalıdır. Anılan madde uyarınca iş sahibinin sözleşmeden dönme seçiclik hakkını tercih etmiş olması durumunda işi kendisinin tamamlaması ya da bir başka müteahhitle anlaşması mümkündür. Bununla birlikte iş sahibi yahut yeni anlaştığı müteahhit, müteahhide ait olan ve işin tamamlanması için gerekli gördükleri bütün malzeme ve ekipmanları kullanabilir. Ayrıca iş sahibi veya yeni müteahhit tarafından kullanılan müteahhidin malzeme ve ekipmanlarının karşılığı mühendis tarafından tespit edilir.

⁵⁴ FIDIC kurallarının 18.3. maddesi ile müteahhidin hasara ilişkin sorumluluğunun istisnaları düzenlenmiştir. Anılan madde gereğince, işlerin sözleşme uyarınca gerçekleştirilip tamamlanması veya kusurlarının giderilmesinin kaçınılmaz sonucu olarak meydana gelecek hasar müteahhidin sorumluluğu dışında kalmaktadır.

⁵⁵ FIDIC kuralları ile müteahhidin temerrüdü halinde iş sahibinin hakları gecikmiş ifa ile birlikte cezaî şartın ödenmesini talep etme ve sözleşmeden dönme olarak belirlenmiştir. Yukarıda değinilen süre uzatımı verilmesi gereken hallerin varlığı halinde işin zamanında bitirilmesi sebebiyle ortaya çıkan haklar ancak verilen ek süre içerisinde de işin tamamlanamaması halinde söz konusu olacaktır.

Sözleşmenin temerrüt nedeniyle iş sahibi tarafından feshi halinde müteahhit, fesih tarihinde fiilen yapılmış olan işlerin bedelini talep hakkına sahiptir. Bu bedel de FIDIC m. 12 uyarınca mühendis tarafından tespit edilir.

İş sahibinin sözleşmeyi feshetmesi üzerine, ayıplarla ilgili garanti süresinin dolmasına kadar müteahhide yapılan ödemeler durdurulur. Bu süre sonunda, müteahhide yapılan ödemeler, fiilen tamamlanan işlerin bedeli, sözleşme ile kararlaştırılmış olması halinde kararlaştırılan gecikme tazminatı ve diğer tüm masraflar ile kıyaslanarak müteahhide ödenecek miktar belirlenir. Müteahhide yapılan ödemelerin fiilen tamamlanmış işlerin bedelini aşması halinde müteahhit, bu fazla ödemeleri iade ile yükümlüdür ve bu meblağ müteahhidin borcu olarak kabul edilir. Bunun dışında iş sahibinin isteyebileceği tazminata ilişkin herhangi bir hüküm getirilmemiştir.

FIDIC kurallarında yer alan feshin sonuçlarına ilişkin düzenlemelerden hareketle müteahhidin temerrüdü halinde işverenin sözleşmeden dönme ile değil sözleşmenin feshi hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede sözleşmenin feshi ileriye etkili sonuç doğuracak ve işlere ilişkin tasfiye taraflar arasındaki sözleşmeye ve sözleşme eki niteliğindeki bu düzenlemelere göre yapılacaktır.

G) Araç Gereç ve Malzemeye İlişkin Sorumluluk

Çalışma araçlarını malzemeden ayırt etmek gerekir. Hammadde ya da gereçler; “araçlar (vasıtalar) ile âlet ve takımlar (edevat)” kavramına girmez⁵⁶. Çalışma araçları; tamamlanmış eserin tesliminden sonra ondan yeniden uzaklaştırılabilen ya da müteahhit tarafından kendi mülkiyetinde olduğu için geri alınabilen şeylerdir⁵⁷.

İnşaatın yapımında kullanılan araç, gereç ve malzemeden sorumluluk malzemenin müteahhit tarafından sağlanması ve iş sahibi tarafından sağlanması ihtimallerinde farklı şekillerde düzenlenmiştir.

Araç, gereç ve malzemenin müteahhit tarafından sağlanması haline ilişkin olarak, FIDIC kurallarının 7. maddesinde kullanılacak malzeme, araç

⁵⁶ KARAHASAN, Mustafa Reşit, *Mülkiyet Hukuku*, İstanbul 1975, s. 1081.

⁵⁷ Araç ve gereç sağlama borcuna özellikle iş makineleri parkının temini, şantiye binasının ve işçi lojman ve yemekhanesinin yapılması; şantiye ve inşaat için gerekli elektrik ve su tesislerinin kurulması; servis araçlarının tedariki; mazot, petrol vs. sağlanması örnek gösterilebilir (ARAL, Fahrettin, AYRANCI/Hasan, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, b. 9, Ankara 2012, s. 343; EREN, Fikret, “İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Borçları ve Bu Borçların Yerine Getirilmemesinin Sonuçları”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, Ankara 1996, s. 68).

ve işçiliğin sözleşmeye uygun olmasını düzenlenmekte ve 11. madde ayıba karşı tekeffül borcunu ele alınmaktadır. FIDIC kuralları uyarınca (m. 7), yapılması öngörülen testlerin sonucu olarak mühendis, ayıplı olduğunu veya sözleşmeye uygun olmadığını belirterek, malzeme ve aracı reddedebilir⁵⁸. Böyle bir durumda, mühendis, gerekçesi ile birlikte durumu derhal müteahhide bildirecektir. Durumun kendisine bildirilmesine rağmen müteahhidin ayıpları gidermemesi durumunda, FIDIC Kuralları'nın 15. maddesi uyarınca sözleşmenin feshi yoluna gidilebilir⁵⁹.

Mühendisin, sözleşmeye uygun olmayan malzeme veya araçların sahadan uzaklaştırılması hususunda talimat verme yetkisi bulunmaktadır. Müteahhidin, mühendisin bu talimatını yerine getirmemesi durumunda, sözleşmenin ihlali söz konusu olacak ve 15. maddenin hükümleri uygulama alanı bulabilecektir.

Araç, gereç ve malzeme sağlanmasında esas olan en azından inşaatın sözleşmede belirtilen niteliklere uygun orta kalitede malzemenin sağlanmasıdır. Orta kalitedeki malzeme, en azından objektif olarak “iyi cins” malzemedir. Orta kalitedeki (iyi cinsten) malzeme, sözleşmede kararlaştırılan eseri, sözleşmeye uygun olarak meydana getirmeye elverişli malzeme demektir⁶⁰. Sözleşmede taraflarca kararlaştırılmış olan eser, kararlaştırıldığı tarz ve nitelikte meydana geldiği takdirde, söz konusu elverişlilik gerçekleşmiş olur⁶¹. Uyuşmazlık halinde malzemenin kalitesi, iyi niyet kurallarına göre belirlenir.

Müteahhidin araç, gereç ve malzemeye ilişkin sorumluluğu özenle kullanma ve saklama yükümlülüğünü de içerir. FIDIC kurallarının müteahhidin genel özen yükümlülüğüne ilişkin 17.2. maddesinde müteahhidin işin yapımına ilişkin özen yükümlülüğü düzenlenirken, araç, gereç ve malzemeye ilişkin özen yükümlülüğünden de söz edilmektedir. Buna göre, müteahhidin özen yükümlülüğü bulunduğu zaman dilimi içerisinde yani işe başlanmasından geçici kabul belgesi düzenlenmesine kadar işlerde, malzemelerde ve müteahhidin dokümanlarına ilişkin olarak ortaya çıkabilecek zararlar müteahhit tarafından tazmin edilir.

H) Teslimden Önceki Noksan ve Bozukluklara İlişkin Sorumluluk

FIDIC kurallarının 11. maddesinde de işin yapılması aşamasında meydana gelen kusur ve hasarlardan müteahhidin sorumlu olacağına dair

⁵⁸ AKINCI, s. 45.

⁵⁹ AKINCI, s. 45.

⁶⁰ ARAL, s. 346; EREN, s. 70.

⁶¹ ARAL, s. 346; EREN, s. 70.

düzenlemelere yer verilmiştir. Öncelikle teslimden önce bir kusur ya da hasarın meydana gelmesi durumunda müteahhidin, durumu iş sahibine ya da temsilcisine gecikmeksizin bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Söz konusu eksik işler ya da hasar, müteahhidin sorumlu olduğu bir planlamadan, sözleşmeye uygun olmayan tesis, malzeme ve ifadan ya da müteahhidin diğer bir yükümlülüğünü yerine getirmemesinden kaynaklanıyor ise müteahhit bu kusurları giderme yükümlülüğü altındadır (FIDIC m. 11.1).

Müteahhidin kendisine verilen makul süre içerisinde kusur ya da hasarı gidermemesi durumunda işverenin öncelikle müteahhide bu konuda ek süre tanınması gerekmektedir (FIDIC m. 11.4). Bu süre içerisinde de zararların giderilmemesi halinde iş sahibinin bazı seçimlik hakları doğmaktadır. Buna göre iş sahibi;

a) İşleri makul bir biçimde müteahhit hesabına kendisi yapabilir ya da başkasına yaptırabilir. Bu durumda müteahhit, doğan masrafları ödemekle mükelleftir.

b) Sözleşme bedelinin uzlaşma ile ya da alınacak bir kararla mâkul bir biçimde indirilmesini mühendisten talep edebilir.

c) İşlerdeki kusur veya hasar işverenin işin tamamından ya da önemli kısımlarından tam olarak yararlanmasına engel olacak nitelikte ise sözleşmenin tamamını yahut kullanılmayan kısımlarla ilgili bölümünü sona erdirebilir.

Tüm bu durumlarda iş sahibinin diğer tazminat haklarına hanel gelmez. İş sahibi, seçimlik haklarını kullanırken bunun yanı sıra uğramış olduğu zararın tazminini de FIDIC m. 17.1 (i) uyarınca talep hakkını haizdir.

II. MÜTEAHHİDİN TESLİMDEN SONRA ORTAYA ÇIKAN AYIPLARDAN SORUMLULUĞU (AYIBA KARŞI TEKEFFÜL)

A) Genel Olarak

İş sahibine teslim edilen inşa eseri, müteahhit tarafından taahhüt edilen, iş sahibi tarafından halin şartlarına göre beklenen ve sözleşmede öngörülen nitelikleri taşımadığı takdirde müteahhidin ayıba karşı tekeffül sorumluluğu söz konusu olur.

İnşaat sözleşmesinde tıpkı satım sözleşmesinde olduğu gibi teslim borcunun bir tamamlayıcısı olarak ayıba karşı tekeffül borcunun varlığı kabul edilmektedir⁶². Bu şekilde ortaya çıkan ayıba karşı tekeffül borcu, müteahhidin

⁶² EREN, s. 78; TANDOĞAN, s. 160; YAVUZ, s. 456.

inşaatı taahhüt ettiği ve sözleşmede öngörülen kullanım amaçları açısından gerekli niteliklere uygun olarak teslim edilmesi borcunu ifade eder⁶³.

Ayıplı ve noksan işlerin müteahhide bildirilmesi prosedürü FIDIC kurallarının 11.1. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, müteahhit işi bitirip, sözleşmede öngörülen testlerden olumlu sonuç aldıktan sonra, durumu mühendis ve iş sahibine bildirecektir. Bu bildirim aynı zamanda, müteahhidin mühendisten kesin kabul belgesini talep etmesi anlamına gelir. Bildirim üzerine mühendis, 21 gün içinde ya kesin kabul belgesi düzenleyerek verir ya da eksik işlerin bulunması durumunda, bu işlerin tamamlanması hususunda talimatta bulunur. Bu süre aynı zamanda mühendisin ayıpları bildirmesi için öngörülen süredir. FIDIC kuralları uyarınca muayene ve bildirim yükümlülüğü hem noksan hem de ayıplı işler için söz konusudur.

B) Ayıp Olarak Nitelendirilen Durumlar

FIDIC kurallarında Müteahhidin ayıptan sorumluluğu, “Kusurların Giderilmesi” başlığı altında hem sözleşmede taahhüt edilen özelliklere veya mühendisin talimatlarına aykırılık hâllerini hem de eserin kullanımı için gerekli niteliklerin bulunmaması hâlini kapsayacak biçimde düzenlenmiştir⁶⁴. FIDIC kuralları yorumlanırken ayıplı işler kavramı, Türk hukukundakinin aksine noksan işleri de kapsar şekilde anlaşılmalıdır. Ayıp kavramı “miktar ve vasıfları itibarıyla inşaat sözleşmesinde açıkça veya örtülü olarak taahhüt edilen edimlerin miktar ve vasıflarına aykırılık” olarak ifade edilmektedir⁶⁵.

1. Sözleşme ile Kararlaştırılan Vasıflarda Eksiklik

Uygulamada genellikle taraflar arasında imza edilen sözleşmede ve özellikle de eki sayılan teknik şartnamelerde inşaatın taşınması gereken özellikleri, kullanım amacı, işleyiş biçimi, kalitesi vb. gibi nitelikler belirlenir⁶⁶. Sözleşmede taraflarca kararlaştırılan nitelikler yer, biçim, ölçü, imal tarzı gibi somut eseri belirlemeye yarayan vasıflar veya eseri daha yakından tanımlayan özel vasıflar⁶⁷ da olabilir.

Müteahhidin ayıp sonucunda doğan yasal sorumluluktan daha ağır bir sonucu sözleşme ile kabul etmesi de mümkündür. Örneğin; müteahhidin

⁶³ KARAHASAN, s. 135; TANDOĞAN, s. 160; YAVUZ, s. 457.

⁶⁴ AKINCI, s. 46.

⁶⁵ AKINCI, s. 46; BUNNI, s. 255.

⁶⁶ TANDOĞAN, s. 162.

⁶⁷ Çatının veya yüzme havuzunun su geçirmezliği, tesisatta kullanılacak enerjinin derecesi vb. gibi.

vaat etmiş olduğu vasıflarda eksiklik nedeniyle başka bir şart aranmaksızın iş sahibine fesih hakkı tanınması ya da ayıp sonucu zarar için kusur sorumluluğuna rıza göstermesi gibi şartlar sözleşme ile kararlaştırılmış olabilir. Sözleşme ile kararlaştırılan bir vasfın eksik olması halinde, inşaatın bu haliyle teknik olarak kusursuz olması halinde dâhi inşaat ayıplı kabul edilir⁶⁸. Ancak bu durumda fesih, ücret indirimi veya tamir ve düzeltmeyi talep etme haklarının şartları bulunmayabilir ya da bunların ileri sürülmesi TMK m. 2 anlamında hakkın kötüye kullanılması kabul edilebilir⁶⁹.

Sözleşmeyle inşaatta bulunması istenilen asgarî nitelik düzeyinin belirlenmesi de mümkündür. Bu durumda kararlaştırılan niteliğin üzerinde bir kalitenin varlığı sözleşmeye aykırılık teşkil etmez. Ancak bunun sözleşmede kararlaştırıldan daha iyi kalitede ve fazladan eklenen nitelik eserin kullanılmasını etkilememelidir. Örneğin inşaatın duvarlarının normal sıva yerine mermer ile kaplanması halinde mermerin ağırlığı inşaatın dayanıklılığını olumsuz etkiliyorsa yine ayıbın varlığından söz edilir⁷⁰.

Tarafların, eserin belirli bir vasfı hususunda anlaşıp anlaşmadıkları veya hangi vasıflar üzerinde anlaştıkları her münferit olayda sözleşmenin dürüstlük kuralına göre yorumlanması ile tespit edilir⁷¹. Bu noktada özellikle sözleşmenin lafzı ve amacı dikkate alınır.

FIDIC kurallarında sözleşme ile taahhüt edilen vasıflarda eksiklik halinde müteahhidin sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bunun yanında mühendisin talimatlarına aykırılıktan kaynaklanan ayıp da müteahhidin ayıba karşı tekeffül sorumluluğu kapsamında değerlendirilir.

FIDIC kurallarının 11.1. maddesi uyarınca, inşaatta kullanılan bütün malzeme araç ve işçiliğin sözleşmede taahhüt edilen vasıflara uygun olması gerekir. Bu vasıflar iş sahibi ve müteahhit arasında yapılan sözleşmede ve projede belirlenir. Müteahhidin sözleşme ile taahhüt etmiş olduğu bir vasfın eksikliği inşaatın ayıplı sayılması için yeterlidir. Bunun eserin kullanıma etkisi kural olarak göz önünde tutulmaz.

FIDIC kurallarının 11.1. maddesi, malzeme, araç ve işçiliğin sözleşmeye uygun olması gerektiği kadar, mühendisin tâlimatlarına da uygun

⁶⁸ ŞENOCAK, Zarife, *Eser Sözleşmesinde Ayıbın Giderilmesini İsteme Hakkı*, Ankara 2002, s. 95.

⁶⁹ YAVUZ, s. 457; TANDOĞAN, s. 163-164.

⁷⁰ SELİÇİ, s. 139; YAVUZ, s. 457.

⁷¹ ŞENOCAK, s. 95.

olması gerektiğine yer vermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, mühendisin verdiği tâlimatların sözleşmede yer alan malzeme, araç, işçilikle ilgili hükümlere aykırı olmamasıdır. Zira bu halde, mühendisin sözleşmede belirlenenden daha yüksek bir standart öngörmesi durumunda, işte değişiklik yapılmasına ilişkin hükümler uygulanacaktır⁷².

Mühendisin sözleşme ile belirtilenden daha düşük bir standart öngörmesi durumunda bazı problemler ortaya çıkar. Zira mühendisin görev ve yetkilerini belirleyen 1.1.2.4. maddesi uyarınca mühendisin, müteahhidi sözleşme ile belirtilen edimlerden muaf tutma yetkisi yoktur. Buna göre FIDIC m. 13.1 ile mühendise verilen değişiklik yetkisi, kullanılacak malzeme, işçilik ve araçta, sözleşmede belirlenenden daha düşük bir standardın uygulanmasını engelleyecek şekilde FIDIC kurallarının 1.1.2.4. maddesi ile sınırlanmıştır. Bu halde mühendisin talimatlarının işte değişiklik olarak nitelendirilebilecek düzeyde yüksek standartlar öngörmesi ya da kararlaştırılandan daha düşük bir standart belirleyerek müteahhidi işlerden muaf tutması mümkün değildir. Bu talimatlar edimin ağırlığını değiştirmeyecek nitelikte, objektif olarak “kabul edilebilir” olmalıdır. Ancak bu koşullarda mühendis talimatlarına aykırılık halinde bir aybın varlığından söz etmek mümkün olacaktır.

2. Lüzumlu Vasıflarda Eksiklik

Sözleşmede eserin taşınması ve taşınmaması gereken nitelikler düzenlenmemiş ise, müteahhidin kullanmaya elverişli ve normal yapıda bir eser teslim etme borcunun varlığı kabul edilir⁷³. Bu durum sözleşmenin dürüstlük kuralına göre yorumlanmasından, genel hayat tecrübelerinden ve edimin amacından çıkarılabilir. İnşaatta lüzumlu vasıfların eksikliği ve bulunmaması gereken inşaatın niteliği ile bağdaşmayan vasıfların bulunması, müteahhidin ayba karşı tekeffül sorumluluğuna yol açar⁷⁴.

⁷² AKINCI, s. 47.

⁷³ Y. 15. HD.’nin 17.03.1977 tarih ve 1977/5464 E., 1977/1290 K. sayılı kararına göre; “Eser sözleşmesinden doğan, yüklenicinin borçları, bozukluklara karşı sağlama (ayba karşı tekeffül) borcunu da kapsar. Bozukluk, bir maldaki normal olarak bulunması gereken niteliklerin bulunmaması ya da bulunması caiz olmayan bozuklukların bulunmasıdır. Diğer bir söyleyişle, bozukluk (ayıp), eşyanın normal niteliklerinden ayrılmasıdır. Eserin taşınması gereken nitelikleri ise, özellikle sözleşme ile belirlenir. Ters durumda Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 05.10.1960 tarih ve 1960/4-46 E. ve 1960/248 K. sayılı inancında da belirtildiği üzere, yüklenici, TMK m. 2 uyarınca, sözleşme konusu yapılan eserin kullanılacağı yeri göz önünde bulundurarak uygun nitelikteki eseri meydana getirmelidir. Eser belli niteliklerden yoksunsa bozuk (ayıplı) sayılır” (KARAHASAN, s. 265).

⁷⁴ ŞENOCAK, s. 97; TANDOĞAN, s. 164; YAVUZ, s. 458.

İnşaatın normal yapısı ve bu çerçevede sahip olması gereken normal vasıflar, onun çeşidi ve kullanma amacı açısından normal olana göre belirlenir. Hangi özelliklerin o inşaat açısından mutad olduğu hususunda belirleyici olan, iş çevrelerindeki yaygın görüşlerin objektif açıdan makul ve doğru bulunduğu prensiplerdir⁷⁵. Bu çerçevede müteahhit en azından orta kalitede bir inşaat yapmakla mükelleftir. Teslim edilen inşaat kullanılan malzeme ve yapım açısından orta kalitenin altında ise, bu inşaat sahip olması gereken normal vasıfları taşıyor demektir.

Müteahhit, herhangi bir şekilde kullanılmaya elverişli bir inşaat değil, mevcut sözleşmedeki kullanım amacına elverişli inşaat teslim etmek ile yükümlüdür. Sözleşmede açıkça veya örtülü bir biçimde özel kullanım amacı öngörüldüğü takdirde, inşaatın bu amaca uygun bir biçimde tamamlanarak teslim edilmesi gerekir⁷⁶.

İnşaat sözleşmesinde yapımı üstlenilen inşaatın kullanım amacı kural olarak sözleşme ile belirlenir. İnşaat, teknik bir iş olarak belirli plan ve projeler doğrultusunda yapılır ve planda inşaatın ne tür bir inşaat olduğu (konut, termik santral, baraj vb. gibi) belirtilir. Sözleşmede sarih ya da zımnî olarak bir kullanım amacı kararlaştırılmadığı takdirde ise inşa eserinin dâhil olduğu türe göre mutad olan kullanım amacına uygun olması aranmalıdır⁷⁷.

Tekniğin genel kabul görmüş kurallarına⁷⁸ göre hareket eden müteahhidin kural olarak kullanıma elverişli bir inşaat yaptığı kabul edilir. Zira teknik şartnamenin yapı tekniği kurallarını ifade ettiği yönünde aksinin ispatı mümkün bir karine mevcuttur. Bu nedenle inşaat tekniği kurallarına aykırılık halinde ayıp söz konusu olur⁷⁹.

⁷⁵ ŞENOCAK, s. 97.

⁷⁶ TANDOĞAN, s. 164; Yargıtay HGK'nun 05.10.1960 tarih ve 1960/4-46 E., 1960/248 K. sayılı kararına göre; “Eserde bulunması gerekli vasıflar sözleşmede gösterilmemiş ve bu konuda bir numune de verilmemişse, müteahhit, TMK m. 2 uyarınca sözleşme yorumlanarak, şeyin kullanılacağı yeri göz önünde tutmak suretiyle imalatta bulunmalıdır. Bu nedenle, eski bir anıtta kullanılmak üzere çini ismarlanmış, fakat numune verilmemişse, müteahhit alelade çini değil, dayanıklı çini teslim etmek zorundadır”(TANDOĞAN, s. 164, dn. 182).

⁷⁷ ÖZ, M. Turgut, *İş Sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi*, İstanbul 1989, s. 92-93; SELİÇİ, s. 140; ŞENOCAK, s. 98; TANDOĞAN, s. 164-165.

⁷⁸ Tekniğin genel kabul görmüş kuralları; “bir eserin tamamlanması ve meydana getirilmesinde kullanılan genel kurallar olup, bilimsel çevrelerde teorik açıdan doğruluğu sabit ve kabul edilmiş olan ve bu kuralları uygulamaya yetkili, en yeni bilgilerle donatılmış teknik elemanlar tarafından bilinen ve de (süreklilik taşıyan uygulamadan doğan) tecrübeye göre teknik açıdan elverişli, uygun ve gerekli görülen kurallardır” (naklen, ŞENOCAK, s. 99).

⁷⁹ SELİÇİ, s. 141.

FIDIC kurallarının 4.10. maddesi uyarınca müteahhidin, sözleşmeyi incelerken veya ifa ederken, proje veya şartnamede hata veya eksiklik görmesi durumunda, durumu mühendise bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Anılan düzenleme inşaatın sözleşmede öngörülen amaca uygun olarak kullanılması için gerekli vasıfları taşımasını sağlamaya yöneliktir⁸⁰.

C) Ayıplardan Sorumluluk Süresi

Ayıplardan doğan sorumluluktan söz edebilmek için kuşkusuz öncelikle ayıp ihbarının hangi süre içerisinde gerçekleştirileceğinin tespiti gerekmektedir. Bu konuda FIDIC kuralları tarafların anlaşmasıyla süre belirlenmesini uygun tercih olarak sunmuş, bu nedenle tip sözleşmede herhangi bir süreye yer verilmemiştir. FIDIC m. 11.2’de iş sahibinin kusurları “gecikmeksizin” müteahhide bildirmesi gereğinden söz edilmektedir. Bununla birlikte FIDIC tarafından yayınlanan örnek şartlar içerisinde kusurun bildirilmesine ilişkin olarak inşaatın tesliminden başlayan 365 günlük bir süre öngörülmüştür⁸¹. Ancak tarafların aralarında anlaşarak bu süreyi uzatmaları ya da kısaltmaları mümkündür.

FIDIC kurallarının uygulandığı inşaat sözleşmelerinde ayıbın söz konusu olduğu hallerde, mühendisin bu ayıpları iş sahibine bildirmesi gerekmektedir. FIDIC m. 11.1 uyarınca, müteahhit işi tamamlayıp, sözleşmede öngörülen testlerden olumlu sonuç aldıktan sonra, durumu mühendis ve iş sahibine bildirecektir. Bu bildirim, daha önce de açıklandığı üzere aynı zamanda müteahhidin mühendisten geçici kabul belgesi talep etmesi anlamına gelir. Müteahhide geçici kabul belgesinin verilmesi ile birlikte FIDIC kurallarının 11.3. maddesi uyarınca, müteahhidin ayıplardan sorumlu olduğu süre işlemeye başlar.

Ayıp ihbarının öngörülen süre içerisinde gerçekleştirilmesi halinde müteahhidin sorumluluğu açısından önem taşıyan husus, müteahhidin bu ayıplardan sorumlu tutulacağı süredir. FIDIC kurallarının 11.1. maddesi gereğince taraflar, ayıplardan sorumluluk süresini teklif ekinde ayrıca kararlaştıracaklardır. Tarafların bu süreyi kararlaştırmamış olmaları halinde uygulanacak hukukta yer alan düzenlemeler dikkate alınacaktır. Uygulamada genellikle müteahhidin ayıplardan sorumlu olduğu süre, genellikle geçici kabul belgesinin verilmesinden itibaren altı ve oniki ay olarak tespit edilmektedir⁸².

⁸⁰ AKINCI, s. 48.

⁸¹ HÖK, s. 77.

⁸² CORBETT, s. 284.

FIDIC kuralları ile bu sürenin iki yıldan fazla olmaması önerilmektedir (FIDIC m. 11.3).

Belirtmek gerekir ki, FIDIC kurallarının 12.1 maddesi uyarınca kabul işlemleri ve ayıp ihbarı mühendis tarafından yapılmalıdır. FIDIC kuralları esas alınan inşaat sözleşmelerinde teklif ekinde kararlaştırılan veya uygulanacak hukukun düzenlemiş olduğu ayıplardan sorumluluk süresinin geçmesi ile ya da müteahhidin kendisine bildirilen ayıpları gidermesi üzerine, müteahhide bir ayıba karşı tekeffül belgesi verilir. Bu belgenin verilmesi ile iş sahibi inşaatı kabul etmiş sayılacaktır.

D) Ayıp Halinde İş Sahibinin Hakları

1. Ayıbın Giderilmesini Talep Hakkı

Müteahhidin ayıpları giderme borcu ilk olarak FIDIC kurallarının 4.1. maddesinde “müteahhidin genel sorumluluğu” başlığı altında düzenlenmiştir. Bununla birlikte FIDIC m. 11.1.de hangi durumlarda ayıpları gidermek için yapılan masrafların müteahhide yükleneceği belirtilmiştir. Buna göre, mühendis kullanılan malzeme, araç ve işçiliğin sözleşmeye aykırı olduğu, müteahhidin projesinin hatalı olduğu ya da sözleşmede belirtilen herhangi bir borca aykırı davrandığı görüşünde ise, ayıpların giderilmesi için yapılan masraflar müteahhide ait olacaktır. Yapılan masrafın bunun dışında bir sebebe dayanması halinde ise artık ayıptan söz edilemeyecektir. Bu halde yapılan masraflar iş değişikliği olarak değerlendirilebileceğinden ancak bu esasa göre bedeli tespit edilebilir⁸³.

Yine, FIDIC kurallarının 11.3. maddesi uyarınca müteahhit, mühendisin kendisine bildirdiği ayıpları, ayıba karşı tekeffül borcunun süresi içerisinde gidermekle yükümlüdür. Müteahhit, ayıpları giderirken de aynı işin ifasında olduğu gibi işin yapıldığı yerin hukuk kurallarına ve yetkili mercilerin kararlarına uygun davranmakla yükümlüdür.

FIDIC kuralları gereğince kural olarak ayıpları giderecek olan müteahhittir. FIDIC kurallarının 11.4. maddesinde mühendis tarafından bildirilen ayıpların makul bir süre içerisinde giderilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Müteahhit, mühendisin talimatı üzerine inşaatın, masrafı kendisine ait olmak üzere, sözleşmeye uygun (ayıpsız) hale getirilmesini sağlamakla yükümlüdür.

⁸³ SANDBERG, Agne, “A Contractor’s View on FIDIC Conditions of Contract For EPC Turnkey Projects”, *International Construction Law Review*, Vol. 16, Part 2, 1999, s. 52.

FIDIC m. 11.4-a uyarınca mühendis tarafından verilen tâlimata rağmen, müteahhidin ayıpları makul süre içerisinde gidermemesi durumunda iş sahibi, masrafları müteahhide ait olmak üzere ayıpların üçüncü bir kişi tarafından giderilmesine karar verebilir. Bu durum ancak ayıpların iş sahibine yükletilmemesi halinde söz konusu olur⁸⁴.

Ayıbın üçüncü kişiler tarafından giderilmesi durumunda müteahhit yapılan işlerden sorumlu olmayacaktır. Bu durumda makul masrafların müteahhit tarafından işverene ödenmesi gerekmektedir. Sözleşme gereğince işin müteahhit tarafından yapılması halinde sarf edilecek masrafların makul masraf olarak nitelendirilmesi uygun olacaktır.

FIDIC kurallarında işin başkasına yaptırılmasına ilişkin olarak getirilen söz konusu düzenleme uyarınca müteahhit, başkasına bırakılan işin masraflarına katlanmakla yükümlü olmasına karşılık, üçüncü kişinin ifasının sonuçlarından sorumlu tutulamaz. Zira bu halde iş sahibi, tercih hakkını kullanarak bu riski dolaylı olarak üstlenmektedir.

2. Ücretin İndirilmesini Talep Hakkı

FIDIC kurallarının 11.4-b maddesinde iş sahibinin ayıp halinde hakları düzenlenirken ücretin indirilmesini talep hakkına da yer verilmiştir. Buna göre iş sahibinin FIDIC m. 3.5'e⁸⁵ uygun olarak mühendisten, ücretten makul bir miktar indirim yapılmasını talep etmesi mümkündür.

Mühendisin ücretten indirim yapılıp yapılmaması konusunda bir takdir hakkı söz konusu değildir. Zira, burada iş sahibi seçimlik hakkını kullanmaktadır. Mühendisin, iş sahibinin ücretten indirim talebi halinde yetkisi ücretten yapılacak indirim oranını ve miktarını belirlemekle sınırlıdır. FIDIC kurallarının 3.5. maddesi uyarınca mühendisin, ücretten indirim yapma görev ve yetkisini kullanırken somut olayın özelliklerini ve inşaat sözleşmesinde yer alan şartları göz önünde tutarak adil bir biçimde davranması gerekir. Mühendis, ücretin indirilmesi konusunda kararını gerekçelendirmeli ve nihayet kararı her iki tarafa da tebliğ etmelidir.

⁸⁴ FIDIC kuralları uygulanan inşaat sözleşmelerinde ayıbın iş sahibine ait olup olmayacağına müteahhide ve iş sahibine danıştıktan sonra mühendis karar verir.

⁸⁵ FIDIC m. 3.5.1 gereğince; “Sözleşme şartları, mühendisi bu maddeye göre herhangi bir karar vermesini ya da istişare etmesini gerekli kılar, mühendis her iki tarafa danışarak bir uzlaşmaya varılmasını sağlayacaktır. Uzlaşmanın sağlanmaması durumunda ise mühendis tüm şartları göz önüne alarak sözleşmeye uygun biçimde adil bir karar verecektir”.

3. Sözleşmeden Dönme

Ayıbın eseri tamamen değersiz kılması veya eserdeki ayıbın giderilemeyecek türden olması ve iş sahibinin kullanımını engelleyecek durumda olması hâlinde iş sahibi, sözleşmeden dönebilir (m.11.4-c)⁸⁶. Buna göre mühendisin teslim belgesini verirken ayıpları bildirmiş olmasına rağmen müteahhidin bu ayıpları gidermemesi üzerine iş sahibi, eseri kabulden kaçınmaya ve sözleşmeden dönme hakkına sahip olur. Çünkü sözleşmenin ifa edilmiş sayılabilmesi için, ayıba karşı tekeffül belgesinin imzalanması gerekmektedir. Bu belge, her türlü ayıpların giderilmesi şartıyla, ayıptan sorumluluk süresinin dolmasından itibaren 28 gün içerisinde düzenlenecektir⁸⁷.

Ayıpların giderilmemesi durumunda, iş sahibisözleşmeden dönme hakkına sahip olacaktır. Ayıbın inşaatı tamamen değersiz kılması veya inşattaki ayıbın giderilemeyecek türden ve kullanımı engelleyecek durumda olması halinde de ayıbın giderilmesi yerine sözleşmeden dönme hakkının doğrudan kullanılması mümkündür⁸⁸.

İş sahibi sözleşmenin tamamını veya kullanılmayan bölümlerle ilgili kısmını sona erdirmeye konusunda da tercih imkânına sahiptir. Ancak, bu tercih hakkının, ayıbın iş sahibinin işlerden ya da işlerin önemli bölümlerinden tam olarak yararlanmasını önemli ölçüde engellemesi halinde söz konusu olacağını gözden uzak tutmamak gerekir. İş sahibi, yapılan işin önemli ölçüde eksiklikleri olması halinde dâhi diğer tercih haklarını kullanarak inşaatın tamamlanmasını sağlayabilecek durumda ise sözleşmeden dönme yerine bu yöntemlere başvurması iyiniyet kurallarına uygun olacaktır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle FIDIC kurallarının ayıba karşı tekeffül hali için katı bir sistem belirlemediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle somut olayda sorumluluğun tespiti için sözleşmeye ve burada hüküm bulunmaması halinde esasa uygulanacak hukukun kurallarına bakmak gerekecektir⁸⁹.

⁸⁶ AKINCI, s. 51.

⁸⁷ Müteahhidin ayıpları gidermesi ayıptan sorumlu olduğu süreyi aşıyorsa 28 günlük süre ayıpların giderilmesi anından itibaren başlayacaktır.

⁸⁸ AKINCI, s. 51.

⁸⁹ HÖK, s. 36.

SONUÇ

Milletlerarası ticarî uygulamada inşaat sözleşmelerine ilişkin olarak kullanılan standart kurallar arasında en yaygın kullanım alanına sahip olan FIDIC kuralları, müteahhidin sorumluluğuna ilişkin çeşitli hükümler içermektedir.

İnşaat sözleşmesinde karakteristik edim borçlusu olan müteahhidin borçları ve bundan doğan sorumlulukları, FIDIC kuralları uyarınca inşaatın teslimine kadar ve inşaatın tesliminden sonra olmak üzere iki aşamada karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu sorumluluk düzenlenirken sistematik bir yaklaşımla hareket edilmemiş, işin aşamalarına göre yeri geldikçe müteahhidin borçları ve bunlardan kaynaklanan sorumluluklarına değinilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde inşaat sözleşmelerinde taraflar arasında bir denge kurmak ve tarafların henüz düzenleme aşamasındayken dâhi sözleşmeye duydukları güveni pekiştirmeyi sağlamak amacıyla oluşturulan FIDIC kurallarında bu amacın büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında FIDIC kuralları büyük çaplı inşaat ihalelerinde konuyu teknik bir bakış açısıyla ele alarak, sorumluluk, mühendislik, iş aşamaları gibi hususlardaki ayrıntılı düzenlemelere yer vermesi nedeniyle ihtiyaçlara cevap verebilir ve tercih edilebilir niteliktedir.

KAYNAKÇA

AKINCI, Ziya, *Milletlerarası Özel Hukukta İnşaat Sözleşmeleri*, İzmir 1996.

ARAL, Fahrettin/ AYRANCI, Hasan, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, 9. Baskı, Ankara 2012.

BOOEN, L. Peter, "FIDIC's Conditions of Contract for the Next Century: 1998 Test Editions", *International Construction Law Review*, Vol. 16, Part 2, s. 5-26, January 1999.

BUNNI, Nael G., *The FIDIC Forms of Contract*, 4th Ed. London 2005.

CORBETT, Edward C., *FIDIC 4th - A Practical Legal Guide*, London 1991.

CUSHMAN, Robert F./ LOULAKIS, Michael C., *Design-Build Contracting Handbook*, 2th Ed., New York 2001.

DAYINLARLI, Kemal, *İstisna Akdinde Müteahhidin ve İş Sahibinin Temerrüdü*, b. 4, Ankara 2008 (Temerrüt).

DAYINLARLI, Kemal, *İnşaat Sektöründe Müşavir Mühendislik Sözleşmesi*, Ankara 1998 (Müşavir Mühendislik).

EREN, Fikret, “İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Borçları ve Bu Borçların Yerine Getirilmemesinin Sonuçları”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, s. 59-86, Ankara 1996.

HÖK, Götz-Sebastian, *Uluslararası İnşaat Hukuku: FIDIC Red Book (Kırmızı Kitap) Hakkında Açıklamalar*, Çeviren ve Uyarlayan C. Gökhan Erbaş, Ankara 2009.

INTERNATIONAL FEDERATION OF CONSULTING ENGINEERS, *About FIDIC*, Lausanne 1990.

KAPLAN, İbrahim, “İnşaat Sözleşmelerinde Yapı Sahibinin Ücret Ödeme Borcu ve Yerine Getirilmemesinin Sonuçları”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, s. 119-171, Ankara 1996.

KARAHASAN, Mustafa R., *Mülkiyet Hukuku*, İstanbul 1975.

KARAYALÇIN, Yaşar, “FIDIC Sözleşmesi Genel Şartlarında Mühendisin Hukukî Durumu”, *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, s. 291-315, Ankara 1996.

MURDOCH, John/ HUGHES, Will, *Contraction Contract: Law and Management*, Florence 2000.

ÖZ, M. Turgut, *İş Sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi*, İstanbul 1989.

SANDBERG, Agne, “A Contractor’s View on FIDIC Conditions of Contract For EPC Turnkey Projects”, *International Construction Law Review*, Volume 16, Part 2, s. 47 – 58, 1999.

SAWYER, John G./ GILLOTT, C. Arthur, *The FIDIC Digest*, London 1990 (FIDIC Digest).

SAWYER, John G./GILLOTT, C. Arthur, *The FIDIC Conditions Digest of Contractual Relationships and Responsibilities*, 2th Ed., London 1985 (FIDIC Conditions).

SELİÇİ, Özer, *İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Sorumluluğu*, Ankara 1978.

ŞENOCAK, Zarife, *Eser Sözleşmesinde Ayıbın Giderilmesini İsteme Hakkı*, Ankara 2002.

TANDOĞAN, Haluk, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, C. 2, b. 3, Ankara 1987.

TOTTERDILL, Brain W., *FIDIC Users' Guide: a Practical Guide to the 1999 Red and Yellow Books*, London 2001.

TÜREGÜN, Necip, "FIDIC Açısından İnşaat Sözleşmeleri", *İnşaat Sözleşmeleri: Yönetici - İşletmeci, Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer*, b. 2, s. 249-285, Ankara 1996.

YALÇINDURAN, Türker, *Alt İstisna (Taşeronluk) Sözleşmeleri*, Ankara 2000.

YAVUZ, Cevdet, *Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)*, b. 10, İstanbul 2012.